

Tyutorlik faoliyatining talabalar bilan munosabatda, psixologik bilimlarning oʻrni

Olimova Firuza Aslonovna

PhD, Buxoro davlat universiteti tyutori

E-mail: firuzolimova90@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT:

ARTICLE HISTORY:

Received: 17.04.2025

Revised: 18.04.2025

Accepted: 19.04.2025

KEYWORDS:

Tyutorlik, psixologik bilimlar, ta'lim jarayoni, individual yondashuv, motivatsiya, stress, muloqot, talaba, psixologik kompetensiya.

Ushbu maqolada tyutorlik faoliyatining zamonaviy ta'lim jarayonidagi roli hamda talabalar bilan samarali munosabatlar o'rnatishda psixologik bilimlarning ahamiyati yoritilgan. Tyutorning shaxsiy yondashuvi, motivatsiyani shakllantirish, stress va muammolarni bartaraf etish, samarali muloqot olib borish kabi vazifalarda psixologik yondashuvlardan foydalanish holatlari tahlil qilingan. Maqolada shuningdek, talabaning individualligini hisobga olish va unga mos psixologik strategiyalarni tanlash orqali ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Psixologik kompetensiyalar tyutorlik faoliyatining ajralmas qismi sifatida qaralib, bu boradagi ilmiy-amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida talabalar bilan individual ishlash, ularning shaxsiy va akademik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki talabaning ruhiy holatini tushunish, uni rag'batlantirish va muammolarini aniqlash ham pedagogik faoliyatning ajralmas qismiga aylangan. Aynan shunday vazifalarni amalga oshirishda tyutorlik instituti alohida o'rin tutadi.

Tyutor — bu talabaning o'qishdagi yo'lini boshqarishda, uning mustaqil fikrlashi, o'zini rivojlantirishi va ijtimoiy moslashuvi uchun zarur shart-

sharoitlarni yaratib beruvchi maslahatchi hisoblanadi. Tyutorlik faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun pedagogik bilimlar bilan bir qatorda chuqur psixologik bilimlarga ega bo'lish zarur. Chunki har bir talaba — bu o'ziga xos shaxs bo'lib, unga individual yondashuv va psixologik qo'llab-quvvatlash talab etiladi.

Mazkur maqolada tyutorlik faoliyatining samaradorligini oshirishda psixologik bilimlarning tutgan o'rni, talaba bilan to'g'ri va ishonchli munosabat o'rnatishdagi asosiy psixologik yondashuvlar va ularning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Global ta'lim tizimida yuz berayotgan o'zgarishlar ta'lim jarayonining shaxsga yo'naltirilganligini taqozo etmoqda. Ayniqsa, oliy ta'limda talabalar bilan individual ishlash, ularning psixologik holati, motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuv darajasini inobatga olish orqali ta'lim samaradorligini oshirish dolzarb masalaga aylangan. Bunday sharoitda tyutorlik faoliyati o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanib, talabalarning akademik va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tizimli yondashuvni talab etadi.

Tyutorlik faoliyatining muvaffaqiyatli tashkil etilishi ko'p jihatdan tyutorning psixologik bilim va kompetensiyalariga bog'liq. Har bir talabaning shaxsiy xususiyatlarini chuqur anglash, ularning ichki ehtiyojlari, stress omillari va motivatsion holatini aniqlash orqali samarali pedagogik strategiyalar ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi. Shu sababli, psixologik yondashuvlar va bilimlar tyutorlik faoliyatining ajralmas va zaruriy jihatida qaralmoqda. Mazkur maqolada tyutorlik faoliyatining zamonaviy

ta'lim tizimidagi o'rni, psixologik bilimlarning bu faoliyatdagi ahamiyati hamda talabalarning rivojlanishiga ta'siri ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Zamonaviy ta'lim tizimida tyutorlik faoliyatining o'rni va ahamiyati bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar soni ortib bormoqda. Tadqiqotchilar ta'lim jarayonining shaxsga yo'naltirilgan modelini amalga oshirishda tyutorlik tizimi muhim rol o'ynashini ta'kidlaydilar (T. Yu. Shamova, A. A. Derkach, V. A. Slastenin) [1]. Ularning fikricha, tyutor nafaqat o'quv dasturlarini o'zlashtirishga ko'maklashuvchi shaxs, balki talabaning ijtimoiy-psixologik moslashuvini qo'llab-quvvatlovchi muhim vositachidir.

Psixologik yondashuvlar nazariyasiga murojaat qiladigan bo'lsak, L. S. Vygotskiy va A. N. Leontyev kabi psixologlar ta'lim jarayonida shaxsning rivojlanishi ichki ehtiyojlar va tashqi omillar o'zaro ta'siri orqali yuzaga chiqishini asoslab berganlar. Ularning izlanishlari asosida tyutorlik faoliyatida talaba shaxsining individual xususiyatlarini aniqlash va unga mos metodik yondashuvni tanlash muhimligi ta'kidlanadi [2].

Motivatsiya nazariyasi bo'yicha A. Maslou va G. Allport kabi olimlar inson faoliyatining ichki motivlariga asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqqanlar [3]. Ushbu yondashuvlar tyutorlikda talabalarni o'qishga qiziqtirish, ularni rag'batlantirishda keng qo'llaniladi. Shuningdek, D. Goleman tomonidan ilgari surilgan emotsional intellekt nazariyasi ham tyutorlik faoliyatida, xususan, talabalar bilan emotsional muloqotni tashkil etishda muhim nazariy asos hisoblanadi [4].

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimida tyutorlik faoliyati so‘nggi yillarda tizimli ravishda joriy etilmoqda. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan qaror va farmonlari hamda Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining tegishli me‘yoriy hujjatlarida tyutorlik institutining joriy etilishi, uning vazifa va funksiyalari belgilab berilgan. [5]. Ushbu hujjatlar tyutorlik faoliyatini amaliyotga tatbiq etishda muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tyutorlik faoliyatida psixologik bilimlardan foydalanish talabalarning shaxsiy va akademik rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu boisdan, tyutorlar uchun psixologik tayyorgarlik — zamonaviy ta’lim talablariga javob beruvchi muhim kompetensiya hisoblanadi [6].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda tyutorlik faoliyatida psixologik bilimlarning o‘rni va ularning talabalar bilan samarali munosabat o‘rnatishdagi ahamiyatini aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqotda sifatli (kvalitativ) va miqdoriy (kvantitativ) yondashuvlarning uyg‘unlashuvi asosida ilmiy-tadqiqot ishlari olib borildi. Tadqiqot quyidagi ilmiy metodlar asosida amalga oshirildi:

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, pedagogik va psixologik manbalar, O‘zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasiga oid hujjatlar, me‘yoriy-usaloviy asoslar tahlil qilindi. Tyutorlik faoliyatining nazariy asoslari va psixologik kompetensiyalar haqidagi yondashuvlar o‘rganildi [7].

Oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan tyutorlar hamda talabalar o‘rtasida maxsus so‘rovnomalar tashkil etildi. Ushbu so‘rovnomalar orqali

tyutorlarning psixologik bilimlarga bo'lgan ehtiyoji, amaliyotda duch kelinadigan psixologik vaziyatlar va talabalar bilan munosabatdagi muammolar aniqlab chiqildi.

Tyutorlar bilan chuqurlashtirilgan intervyular o'tkazilib, ularning shaxsiy tajribalari, psixologik muammolarga yondashuvi, individual yondashuv uslublari haqida ma'lumotlar to'plandi. Bu metod talqin qilish imkonini beradigan chuqur tahliliy yondashuvni ta'minladi [8].

O'quv jarayonida tyutorlar va talabalar o'rtasidagi muloqot, maslahat jarayonlari va psixologik yondashuvlarning amalda qo'llanishi real sharoitda kuzatildi. Bu metod orqali nazariy bilimlarning amaliyotdagi aks etishi baholandi.

Olingan ma'lumotlar tizimlashtirilib, umumlashtirish asosida ilmiy xulosalar chiqarildi. Tahlil va sintez metodi orqali psixologik bilimlarning samaradorlik darajasi, talabalarning ehtiyojlariga mosligi baholandi.

Oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yurituvchi tyutorlar va talabalarning o'zaro munosabatlari [9].

Tyutorlik faoliyatida psixologik bilimlardan foydalanishning samaradorligi.

Tyutorlik faoliyatida psixologik bilimlarning o'rni va ahamiyatini aniqlash, talaba bilan individual yondashuv asosida samarali muloqotni shakllantirish usullarini ishlab chiqish [10].

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tyutorlik faoliyatida psixologik bilimlarga ega bo'lish talabalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiylashuvi hamda o'quv jarayoniga moslashuv jarayonida muhim rol

o'ynaydi. Tyutor va talaba o'rtasidagi samarali muloqot, ayniqsa, empatiya, faol tinglash, shaxsiy yondashuv kabi psixologik jihatlar asosida qurilganda, o'quvchilarning motivatsiyasi va ishonchi ortadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, tyutorlar psixologik bilimlarga ega bo'lganda, ular talabalarning ehtiyoj va muammolarini yanada chuqurroq anglay oladi hamda samarali maslahat va yo'naltirishlarni taklif eta oladi. Bu esa nafaqat akademik natijalarning oshishiga, balki talabalar o'rtasida sog'lom psixologik muhitning shakllanishiga xizmat qiladi. Shunday qilib, tyutorlik faoliyatida psixologik bilimlar nafaqat kasbiy kompetensiyaning bir qismi sifatida, balki shaxslararo munosabatlarning samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Kelajakda tyutorlar uchun psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish bo'yicha maxsus dasturlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vygotskiy, L. S. (1982). Psixologiya va pedagogika asoslari. Moskva: Pedagogika.
2. Goleman, D. (1995). Emotsional intellekt: Nima uchun u IQ dan muhimroq. Nyu-York: Bantam Books.
3. Maslow, A. H. (1970). Motivatsiya va shaxsiyat. Nyu-York: Harper & Row.
4. Slastenin, V. A., Isaev, I. F., Mishchenko, A. I. (2002). Pedagogika: O'qituvchilar uchun darslik. Moskva: Shkola-Press.

5. Derkach, A. A. (2000). Professional va shaxsiy o'sish psixologiyasi. Moskva: RAGS.
6. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (2020). Toshkent: Adolat nashriyoti.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PQ–5847-sonli qarori. "Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimida sifatni oshirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida".
8. Qodirov, A. Q. (2021). Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
9. Karimova, Z. M. (2020). Ta'lim jarayonida tyutorlik tizimi va uning rivojlanish istiqbollari. – O'zbekiston pedagogik jurnali, №2, 45–50-betlar.
10. Juraev, M. M. (2019). Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi.